

H. Fekete Péter

Arany és Petőfi barátsága. *

Arany és Petőfi a magyar irodalom égének két legfényesebb csillaga; de míg Petőfi, akár csak egy hulló csillag, hirtelenül lehanyatlott a magyar dicsőség egéről, addig Arany közel négy évtizedig álló csillaga, napja volt a magyar égboltnak. Találók Petőfire saját szavai; üstökös ő, „mely jött s távozik, hogy századok multával is lássák fényét” ... Aranynak ellenben adott a gondviselés, ha nem is vidám, de legalább „munkás öregséget.”

Rendkívül különböző pályájuk, amint különböző gondolkozásuk, lelki világuk, temperamentumuk s egész életük. Költészetük e tekintetben a leghívebb tükör, a melyben a legtökéletesebben örökítették meg saját legtisztább énjüket, egész életfelfogásukat. Jellemzőül csak egy-egy idézetet költeményeikből! Az önérzetes, bántást nem tűrő Petőfi azt mondja:

„Tábornok úr, én nem tartom magam
Nagy embernek, de akkorácska csak
Vagyok, hogy oly parányok, aminő ön,
Levett kalappal szóljanak velem.” (Egy goromba tábornokhoz.)

Arany lelkén galambszelídség ömlik el, ki így ír:

„Hogyha úri lócsiszárral
Találkoztam s bevert sárral,
Nem pöröltem,
Félre álltam, letöröltem.” (Epilógus.)

Petőfi az őt megkritizáló Honderű cz. lapnak azt írja:

„Mióta van, hogy meri ingerelni
A hős oroszánt a hitvány majom?”

* Felolvastatott az iskola 1917. évi ápr. 21-22-én tartott Aranyünnepélyén.

Arany még az élete végén ért durva támadást is egy humoros verssel üti el s e miatt érzett fájdalmát elzárja szíve rejtekébe.

Önkéntelenül felmerül azért a kérdés, hogy mi az tehát, a mi e két ellentétes lelket oly odaadó és zavartalan barátsággal kötötte össze, a melynél eszményibbet talán keresve sem lehetne találni? Nem más ez, mint a költészet s annak szeretete, mely mindkettőjük lelkét a legcsodásabb tiszteléssel töltötte el egymás iránt s mely nemcsak megteremtette és megtartotta e barátságot, hanem megőrizte annak emlékét a síron túl is.

Arany Toldijával nemcsak a babért és hírnevet szerezte meg, hanem Petőfi barátságát is. – Mikor Petőfi elolvassa Toldit, még kézírásban, nemcsak levéllel keresi fel az előtte teljesen ismeretes Aranyt 1847. febr. 4-én, hanem egy remek szép verset is ír hozzá, hogy kifejezze „azon meglepetést, azon örömet, azon elragadtatást,” melyet Toldi benne költött. Azt mondja e levélben: „Írjon Ön nekem, ... írjon magáról, akármit, mindent, hány éves, nőtlen-e vagy házas, szőke-e vagy barna, magos-e vagy alacsony ... minden érdekelni fog.” Levele végén ab in visis: látatlanul barátjának nevezi Aranyt.

A költeményben, melynek címe Arany Jánoshoz, Petőfi őszinte lelkének minden csodálatát kifejezi Arany költői tehetsége előtt s bár az egész ország ünnepli akkor Aranyt, a Petőfi köszöntése mellett eltörpült minden más üdvözlés s az elismerés minden más megnyilatkozása.

Petőfi e levelével és versével kezdődik a két nagy költő között a barátság. Ettől kezdve állandóan leveleznek egymással s egymást többször meg is látogatják. Sajnos, hogy leveleikből néhány elveszett, nem maradt fenn reánk, 62 levelet azonban ismerünk s e levelek klasszikus tanúi az ő kristálytisza baráti érzelmeiknek, szeretetüknek. Egy-két egészen komoly tárgyú levélről eltekintve, ilyen pl. Aranynak 1847. ápr. 21-én kelt levele, melyben a szalontai tűzvészt írja le, majdnem mindenikben megtaláljuk azt a kedélyest tréfás modort, mely ilyen formában csak a legmeghittebb jó barátoknál fordulhat elő. Szinte vetélkedni látszanak a tekintetben egymással, hogy leveleikben egymást ki illethesse tréfásabb, mindig kedveskedő, de sohasem visszatetsző megjegyzéssel vagy megszólítással. Azonban talán még is Petőfié e tekintetben az elsőség, ki könnyebben enged meg magának pajtáskodó megjegyzéseket, incselkedéseket. Arany, bár épen nem feszélyezi magát jókedvének csillogtatásában, mégis tartózkodóbb, vagy mondjuk, alaptermészeténél fogva még a kedélyeskedésében is komolyabb. Aranynak a Petőfi üdvözlő versére adott ugyancsak verses válaszára Petőfi felelővén, mindjárt e második levélben elhagyja az önözést s tegeződve

ír Aranynak. Arany a következő levélben „Kedves pajtásom, Sándor”-nak szólítja Petőfit s ettől kezdve a legbensőségesebb megszólításokkal illetik egymást. Petőfi megszólításai: „Te aranyok Aranya, Imádott Jankóm, Aranyos szájú szent János barátom, Bájdús Jankóm! Szerelmes Fa-Jankóm! Hazánk östökös csellagja! Debrecenből 1848. december 1-én küldött levelében pedig e tréfás megszólítást alkalmazza: Druszája Hunyadi Mátyás apjának és az ide való Bika-vendégfogadó egyik pinczérének! Szalonta pennája és Mars panganétja, nakunknak jó barátom! Arany azonban inkább komolyabb megszólításokat használ, legtöbbször „Kedves Petőfim”-nek, „Kedves Sándorom”-nak nevezi őt s csak ritkábban enged meg magának olyan megszólítást, mint „Kedves makranczos öcsém,” vagy „Isteni Sandrim.”

Az a barátság, mely köztük levelezésükkel vette kezdetét, teljesen megszilárdult személyes találkozásuk alkalmával. Petőfi már 1847 február 23-án kelt levelében azt írja: „Meglehet, hogy a jövő nyáron Erdélybe utazom, akkor semmi esetre sem mulasztalak el meglátogatni.” Arany természetesen örömmel veszi az ígéretet s azt írja, hogy feleségével olyan töltött káposztát készített Petőfinek, milyent nem evett Pesten, mióta verseink első füzete megjelent. Gyermekei is „égnek már látni azt a jó Petőfi bácsit, a ki a szép Kukoricza Jancsit írta.”

A látogatás június elején meg is történt. Szatmárról indul Petőfi Szalontára, Székelyhídon keresztül 31-én este Nagy-Váradra érkezik s onnan másnap kora reggel elindulván, 1-én délben érkezik meg Nagyszalontára. Lovassy Andor elbeszélése szerint Petőfi az utcai járkálóktól kérdezősködött Arany után, ki két társával éppen az utcán sétált. „Amoda, a három ember között a közbülső, az a csólé bajuszú a nótárius úr,” – felelték neki. Petőfi odasietett és se szó, se beszéd, összeölelte, összecsókolta a csólé bajuszt.

Tíz napot töltött nálunk Petőfi, mint Arany vendége, mely idő alatt a két nagy lélek teljesen összeforrt. Petőfi a legboldogabb napokat éli itt, abban a szegényes jegyzői lakásban, mely a mai Toldi Miklós tér 3. számú teleknek nyugati oldalán azon a helyen állott, a hol most a Szántó Márton üzlete van. Az „Uti levelek”-ben szalontai tartózkodásáról ezeket írja: „Életem legszebb napjai közé sorozom e hetet, melyet itt töltöttem uj barátom családi körében. Egyfelől a komoly vidámságu családapa, másfelől a vidám komolyságu családanya, s előttünk a két fecsegő virgoncz gyermek, egy szőke leányka s egy barna kis fiu ... ilyen koszoru övezi szívemet és boldog vagyok; csak az fáj, hogy a napokban már elhagyom, el kell hagynom őket, kiket annyira szeretek, mintha ikertestvéreim volnának.

Nem is kellett Petőnek más társaság, mint az Aranyéké, pedig sokan szerettek volna vele megismerkedni. Gyöngyössy László leírása szerint e célból látogatott el Aranyhoz Rozvány György ügyvéd is, azonban Petőfi hidegen fogadta látogatóját, s a bemutatkozás után azonnal a lakás másik szobájába távozott a nélkül, hogy csak egy szót is váltott volna vele. Hasonlóképpen tett Petőfi Ozsváth Ferencz sarkadi ref. pappal is, ki éppen akkor kereste fel Petőfit, mikor az a kertben sétálva egyik költeményén gondolkozott. Egyetlen embernek sikerült a szalontaiak közül Petőfi társaságába kerülni s ez Balogh János városi tanácsnok volt, ki Petőfi hideg visszautasítását szerénynek ugyan nem igen mondható, de kedélyes és leleményes viselkedésével nem csak kivédte, hanem még Petőfi társaságát is megszerezte.

E találkozást Gyöngyössy László a következőkép mondja el:

„Petőfi el akart menekülni előle. De Balogh János nem hagyta magát: Eljutok én uram a másik szobába is. Nem a fajta ember vagyok, a kit könnyűszerrel lerázhat a nyakáról

De tulajdonképen mit is akar tőlem? – fakadt ki Petőfi bosszankodva.

- Semmi egyebet, csak egy pár szót váltani. Ha megtetszünk egymásnak, eltöltjük együtt az időt, ha nem kellenénk egymásnak, abba se halunk belé.

- Értse meg Kend, hogy semmi kedvem a beszélgetésre, - rivalt rá Petőfi.

- Hiszen, ha én Kend, kend is Kend – folytatá Balogh rendületlenül. Tudok én ezen a nyelven is. Miféle ember ez, János – fordult Aranyhoz Petőfi nagy méltatlankodással

- E bizony Balogh János szenátor, világosítá fel ő Arany. Különben, ha összeakasztottátok a szekeret, végezzétek el egymás közt, én köztetek bíró nem leszek.

- No hát akkor értse meg kend, hogy sok földet bejártam, de ilyen szemenszedett szenátorral sehol sem akadtam, azért hát az Isten éltesse”.-

Balogh tanácsnok úr ezután rendes tagja lett Arany és Petőfi társaságának s mint a rímfaragásból ügyes ember, sok kedélyes percet szerzett a nagy költőnek.

Petőfi legszívesebben töltötte idejét Arany gyerekeivel, a két aprósággal: Juliskával és Lacival. Játszadozott velük, verset mondott nekik, ekkor írta „Arany Laczinak” cz. bájos gyermekversét. E versen kívül még öt verset irt ekkor Petőfi Szalontán és pedig: Mily szép a világ, Sári néni, Lennék én folyóvíz. A gólya cziműeket s az ötödiket a Csonka toronyról. A Csonka torony akkor valóban csonka, s „idétlen rom” volt, s mint Arany is mondta róla, csak vércse és bagoly volt a lakója. Ma azonban már nem „a holt század fekszik” benne, hanem nagy szülöttünk folytatja ott tovább soha meg nem szünő életét.

Petőfi különben nem csak megénekelte, hanem le is rajzolta a Csonka toronyt s úgy e rajz, mint az Aranyról készített vázlata is bizonyítéka az ő sokoldalu tehetségének.

Hamar eltelt a tíz nap, Petőfi elhagyta városunkat s Mezőtúron, Szolnokon keresztül Pestre ment. Szalontai szekeresével: Illyés urammal Turig ment, akkor, mint maga írja, elkergette gorombaságai miatt. Pestről 18-án ír Aranynak, levelének minden sorából kiérzik a legmeghittebb szeretet, mely szalontai tartózkodása alatt az Arany kamília iránt lelkében keletkezett. De Arany is azt írja 25-én kelt válaszában, hogy nincs egy kedves falatjuk, melyet megennének a Petőfi nevének említése nélkül, s azt mondja: „Be szeretnők, ha a mi fiunk volnánk”.

Nem csoda, ha nehezen várták az alkalmat, mikor megint együtt lehetnek. Ez még ugyanabban az esztendőben bekövetkezett, Petőfi már szept 17-iki levelében utó iratban ezt írja: „Október vége felé nálatok leszünk”, u. i.. közben Petőfi megházasodott feleségül vévén Szendrey Juliát. A látogatás csakugyan megtörtént; Petőfi Erdélyből Nagy-Váradon keresztül október 25-én feleségével megérkezik Szalontára s itt marad 31-ig. Ismét a régi meghitt szertettel telnek a napok, sőt kiegészíti azt még most már a két asszony barátsága is. Ekkor írja itt nálunk Petőfi „Arany Jánosnál” cz. versét, melyben a többek közt ezt mondja:

„Mielőtt ott lennék a nagy kőhalomban,
A fővárosban, hol oly hüsen fúj a szél,
Egyet pihenek még kicsiny hajlékodon,
Leülök, barátom, meleg tüzhelyednél.
Üdvezlény másodszor ...

.....

Azt kívánnám, hogy itt éljek én s hitvesem
Veletek, barátom, nem zavart magányban”.

Petőfi szalontai látogatásai alkalmával azzal is kimutatta figyelmét Aranyék iránt, hogy egy-egy ajándékot hozott számukra. Így hozta kedves komjaasszonyának az a réz kávéfőzőt, mely ma is megvan a Csonka toronyban, Aranynak magának pedig három uj veretű ezüst huszast, melyből Arany kávék kanalat csináltatott. E kanalakból egy szintén látható a Csonka toronyban.

Petőfinek Szalontáról való elutazása nem lehetett valami kellemes, mert decz. 3-án Pestről ezt írja Aranynak: „Utazásunk vígan és szerencsésen ment végbe, mert kettőnknek

összevéve is csak valami hatvan oldalbordánkat törte-zuzta össze Tur környékének regényes utja s utána a feleségem csak három hétig köhögött”. Viszont Arany előzőleg már november 11-én írta Petőfinek, a mely levelében tréfás kimutatásba foglalva közeli Petőfiékkal, hogy mi mindent felejtettek nálunk. A hivatalos kimutatás címe a következő:

„Feljegyzése azon ingó vagyonoknak, melyet Petőfi Sándor 3 megye táblabírája és nője mult okt. 31-én szegény cselámon feledni méltóztattak”.

Petőfi – úgy látszik – nem igen érdeklődött az itt hagyott holmik után, mert Arany decz. 13-iki levelében folytatva az előző tréfákozását azt írja Petőfinek, hogy feljelenti a helytartótanácsnak s eldoboltatja a tűz-cassa javára.

Arany 1848 május havában viszonzta Petőfi kétszeri látogatását Pesten. Petőfi ugyanis Aranyt ajánlotta szerkesztőül a Népbarátja cz. laphoz s Arany személyesen menvén fel a dologról tárgyalni, 7-8 számos napi ott léte alatt Petőfi vendége volt. Petőfi mindent elkövetett ugyan az iránt, hogy Arany Pestre költözhessék s irodalmi élet központjában éljen, Arany azonban „nem látván a dologban elég állandóságot,” nem vállalta a szerkesztést el, csak mint szerkesztőtárs szerepelt a lapon Vas Gereben mellett. Ez alkalommal festette le Barabás Aranyt, kit csak nagy erőszakkal tudott Petőfi erre rávenni. Ehhez a képhez nagyon hasonló Aranynak az a 50-es években ugyancsak Barabás által festett másik képe, mely a Csonka toronyban látható.

Pestről való hazajövele után június 27-én ír Arany Petőfinek, ebben közli, hogy ez előző napon lefoly követválasztáson megbukott. Petőfi, a kit a saját hasonló bukása is bántott már, felháborodva ír Arany bukásáról s gunyosan kiállt fel levelében: „Éljen a népképviselő!”...

Augusztus végét és szeptember elejét megint Pesten tölti Arany, a mikor is Szilágyi Istvánnal ment fel, Ekkor nem volt ugyan a Petőfi vendége, de mint maga írja, sokat időzött nála lövészutcai lakásán.

Petőfit okt. 15-én Mészáros Lázár hadügyminiszter a honvéd seregben századossá nevezi ki. Október vége felé Debreczenben lévén, ír Petőfi Aranynak, hogy látogassa meg ott őt „bucsut való vétel végett, mert ki tudja hova vet a sors és mikor látjuk megint egymást”. Arany azonban ekkor nem mehetett Debreczenbe, ellenben tudomást vevén arról, hogy Petőfi zászlóalját az altáborba rendelték s így Petőfi Szalontán fog keresztül utazni, írja neki, hogy „se kérdeve, se hallva” csak kvártélyozza be magát hozzá. Ez azonban nem következett be. Mégis találkozik a két jó barát nemsokára. Aranynak hivatalos városi dolga is révén

Debreczenben, december 4-9 közt feleségével és Balogh szenátor urral együtt meglátogatják Petőfiéket. Aranyné Petőfiéknél szállott meg, míg a férfiak – nem férvén a szűk lakásban – a Bika vendégfogadóban szállottak meg. Petőfiné ekkor már nagyon közel állott a lebetegedéshez. Keresztszülőkül Arany és felesége voltak kiszemelve, azonban nem tarthatták a keresztvizre keresztfiukat, mert 10-én hazajöttek Szalontára s Petőfi fia: Zoltán csak 15-én született meg.

Petőfi ekkor együtt lakott napával és ipával s mivel a közöttük folyt békétlenkedés miatt napa január elején kijelentette, hogy ott hagyja leányát és unokáját, de meg mert Petőfi a harctérre volt menendő, jan. 7-én irt Aranynak, hogy küldje be feleségét Debreczenbe, mikor pedig az lehetséges lesz, vigye családját Szalontára, hogy biztonságban tudhassa szeretteit Arany rögtön válaszol s írja hogy ő beteg, felesége sem mehet Debreczenbe, hanem a szíves látást felajánlva arra kéri Petőfit, hogy hozza el maga családját Szalontára. Petőfi tényleg ezt akarta tenni, maga akart családjával Szalontára jönni s innen Erdélybe menni, azonban a hideg téli időben nem akarván kedvesei egészségét az utazással feshélyeztetni, Debreczenben hagyja családját Vörösmartyéknál, maga pedig Szalontát nem érintve meg Erdélybe Bemhez.

Petőfi februárban mint futár visszatérván Debreczenbe 22-én újra ír Aranynak, hogy vigyék el családját Szalontára. E levélre Aranyné azonnal Debreczenbe megy értük s ettől kezdve Petőfiné május 5, Zoltán pedig 29-ig Aranyéknál találunk otthont. Petőfi ugyanis Bem seregétől jövet május 4-én este Szalontára érkezik s innen felesével másnap reggel Debreczenbe, onnan pedig – apja haláláról értesülván, Pestre megy. Zoltán fiát Aranyné gondjaira bízta. Ám de Aranyt a belügyminisztériumba fogalmazónak nevezték ki s május 24-én el is ment Debreczenbe hivatalát elfoglalni. – Előző napon irt tehát Petőfinek, melyben közli, hogy a változott viszonyok folytán nincs olyan anyagi viszonyok közt, hogy keresztfiukat tovább gondozhassák. E levélre Petőfi május 27-én Szalontára jött, hogy fiát magával Pestre vigye. Aranyt már nem találván itt, levelet irt neki, a melybe mellékeli őrnagyi rangjáról való lemondását is Aranyt kérvén fel annak beadására. – Mikor később Arany Buda visszavétele után a minisztériummal július 4-én Pestre ment, a két jó barát ismét egymásra talált s a hónap végéi együtt töltötték szabad idejüket. Junius 30-án együtt vannak Kossuthnál a Pesten rendezendő népgyűlések ügyében s a július elsején összehívott gyűlés falragaszain még együtt szerepel a nevük. A gyűlést azonban a hadihelyzet miatt nem lehetett megtartani. Arany ekkor már utban volt családjához haza, 3-án pedig Petőfi is elhagyta a

fővárost, s Mezőberénybe jött. Többet nem találkoznak. Julius 11-én Berényből írja Petőfi Aranyhoz utolsó levelét: mikor pedig ismét az erdélyi harctérre megy imádott vezéréhez: Bemhez, július 18-án az ugrai református paptól, kinek lakásának megszállott, utolsó üdvözetét küldi Aranyak. Berényből Ugrán keresztül ment Váradnak, s Erdélybe. „Miért nem jött Szalontára? Mert Berényből Váradra egyenesebb amugy s ő sietett meghalni.” A fehéregyházai csatásokon valóra vált gondolata! ott esett el a harcz mezején...

Az igazi érzelmek, a szív mélyéből fakadó tiszta érzések nem szűnnek meg, nem enyésznek el a bedomboruló sirról. Ha nem önző célokat szolgál a szeretet, hanem önmagáért a szeretetért él, ha lelki egyesülésből származik a barátság, úgy az nem szűnik meg a temető kapujánál, hanem él tovább egyedül, viszonzatlanul ugyan, de él s a rohanó idők tovafejtésével lassankint kegyeletos emlékezéssé válik. A kegyeletos emlékezés a szeretetnek, az igaz barátságnak legfinomabb, legtökéletesebb átkristályosodása.

Ismervén azt az eszményi szeretetet, azt az önzetlen barátságot, mely Aranyt Petőfihez fűzte, csak természetesnek találjuk, hogy Arany az égről oly váratlan hirtelenséggel letűnt üstökös társa emlékezetét élete fogyáig kegyeletoson megőrizte. – Mint egyéb subjektív érzéseit is úgy a Petőfi iránt érzett nagy szeretetét is visszatükrözteti több költeményében, hangot ad annak többször, nemcsak a nagy veszteség első éveiben, hanem később évtizedek múlva is.

Mikor ifju korára fájdalmasan gondol vissza, lelkében felujul a jó barát emléke is. (Leteszem a lantot.) Névnapi gondolatok cz. versében „kis mécsfényt” gyújt neki is, a lángszellemnek, kit „élők nemzedéke egyszer lát s azontul nem lát többé soha.” Mikor szívéhez nőtt másik jó barátja: Egressy Gábor, a nagy színésznek a hazába történ visszatértének oly igen-igen örvend, még akkor, a határtalan öröm napjaiban is busongva sóhajt fel, mondván:

„Haj, csak egy nem akar éledni.....

Ő, kit úgy szerettem, ő, kit úgy szeretted;

A közös barát nincs örömmünnepednél

Lantja mélyen hallgat.” (Egressy Gáborhoz.)

De Egressy visszatérte reményt is önt lelkébe, mert így szól:

„Az öröm, hogy itt vagy, képtelen reménynyel

Csalogat: ki tudja, hát ő nem jön-e el...

Hát ha eljő... s dalland”... (U. ott.)

Egész költeményeket is szentel a jóbarát emlékének Arany, ilyenek Emléklapra, melyben jó barátja özvegyéhez intézi „szives, de bánatos üvöztetés”. „A honvéd özvegye” cz. versében Petőfinét rajzolja. ki oly hamar „eldobá az özvegyi fagyolt.” – „Emlények” czim alatt három kis verset szentel Petőfi emlékének, sőt még „harmincz év mulva”, 1879-ben is azt írja:

„Álmaimat gyakran látogatod most is.

Arany László szerint ez valóban így is volt; Aranynak többször megjelent álmaiban Petőfi, miről a nagy költő többször említést is tett fiának.

Igaz szeretettel viseltetett Arany nemcsak Petőfi személye, hanem családjára is. A nagy költő fiát: Petőfi Zoltánt, a ki keresztfiai is volt, állandóan elhalmozta figyelmével, szeretetével. Feljegyezték, hogy Aranyt egyetlen egyszer látták nyilvánosan sirni és pedig 1870 nov. 7-én a Petőfi Zoltán temetésén...

Arany életének utolsó napjaiban leplezték le Budapesten Petőfi szobrát 1882 okt. 12-én. Legfőbb vágya volt, hogy ezen megjelenhessen; Gyulai Pálnak meg is ígérte ez, de ígéretét be nem válthatta. Betegsége nemcsak megakadályozta abban, hogy áldozati tüzet gyújtson a baráti oltáron, hanem testi szervezetét is teljesen megőrlte, úgy, hogy a szoborleplezés után 10 nap mulva, október 22-én meghalt.

Nagy lelkeik az étheri űrben találkoztak, hogy a földi életben parányi két esztendeig tartott barátságukat, egymás iránt kölcsönösen érzett eszményi szeretetüket a végtelen idők soha meg nem szűnő halhatatlanságában folytassák.